

І.В. Букіна

ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ГРОМАДСЬКИХ ВИКОНАВЧИХ КОМІТЕТІВ НА ЛІВОБЕРЕЖНІЙ УКРАЇНІ (БЕРЕЗЕНЬ – СЕРПЕНЬ 1917 Р.)

У статті розглядається проблема фінансування громадських виконавчих комітетів на прикладі Чернігівської, Харківської та Полтавської губерній. Виділені основні джерела фінансування. Визначені кошториси губернських та повітових комітетів. Окрема роль приділяється взаємовідносинам громадських комітетів та Тимчасового уряду.

Ключові слова: громадські комітети, джерела фінансування, кошторис.

Проблема розподілу і використання фінансових ресурсів, закріплених за органами місцевого самоврядування, є одним з найважливіших питань державного бюджету України. Саме від пошуку оптимального місцевого бюджету залежить розвиток кожного окремого регіону. На сьогоднішній день фінансування місцевих бюджетів характеризується наявністю цілої низки проблем, тому на сучасному етапі набуває великого значення дослідження історичного досвіду фінансування органів місцевого самоврядування, до яких можна віднести і громадські виконавчі комітети 1917 року.

Не дивлячись на актуальність даної проблеми, тема фінансового забезпечення громадських виконавчих комітетів належить до малодосліджених питань, яка не набула широкого поширення в радянській історіографії та на загальноукраїнському рівні.

Певна інформація щодо фінансування громадських комітетів знаходиться у роботах російського вченого Г. Герасименка [3]. Поверхнево розглянув це питання А. Андрєєв [1]. Враховуючи недостатню кількість наукової літератури із зазначеної теми, під час написання статті автор використовувала матеріали тогочасної преси і архівний матеріал Полтавського, Харківського архівів та Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України.

Метою даного дослідження є загальна характеристика фінансового забезпечення громадських комітетів за часів діяльності Тимчасового уряду та визначення основних джерел формування бюджетів комітетів різних рівнів.

З перших кроків свого існування громадські комітети стикнулися з проблемою фінансування, оскільки Тимчасовий уряд на початковому етапі не визнавав їхньої діяльності, а тому і не виділяв коштів, запропонувавши самостійно вирішувати цю проблему. Фактично єдиним постійним джерелом фінансування громадських комітетів стали внески організацій, які делегували до них своїх представників. Більшість комітетів змушена були просити допомоги у приватних осіб, різних установ

та організацій. Так, 9 травня 1917 р. за ініціативою президії Сумського громадського комітету Харківської губернії відбулися збори промисловців, купців і банкірів, на яких виступив О.І. Мещанінов. Звертаючись до присутніх, він сказав: «Громадський виконавчий комітет працює не покладаючи рук, але йому потрібні кошти: необхідно збільшити пайки сім'ям призваних на війну, фінансувати міліцію. Купці повинні прийти на допомогу своїми пожертвами...». Одночасно був відкритий список пожертвувань, і сам голова першим подав приклад, підписавшись на 1 тис. руб. І.П. Харитоненко пожертвував 125 тис. руб., П.М. Лещинський – 15 тис. руб., М.І. Богатирьов – 15 тис. руб., інші присутні – від 1 до 5 тис. руб. На потреби комітету одноразову пожертву у розмірі 4 % від заробітної плати перерахували робітники Бельгійського заводу. Надходження коштів було зафіксоване від Реального комерційного училища, Кадетського корпусу та правління відділення Азовсько-Донецького банку [9, 2]. Лубенському міському громадському комітету Полтавської губернії арештантами лубенської повітової тюрми була надана допомога у розмірі 151 крб. 75 коп. [5, арк. 13].

Подібні заходи проводилися і на теренах Чернігівської губернії. Міське населення Ніжина організувало низку різноманітних громадських заходів з метою збору коштів для громадського комітету. Так Ніжинська чоловіча гімназія влаштувала платний спектакль і збрала 320 крб. Для ніжинського громадського комітету був відкритий підписний лист, в результаті чого зібрали 1122 крб. 8 квітня було проведено відкриття 25 акційних кружок зі збором пожертвувань, від чого надійшло 166 крб. Про свою підтримку повідомило і банківське товариство, яке асигнувало 1000 крб., а міська Дума постановила передати 300 крб. для організації хатчиталень [25, арк. 1–7].

Таким чином, не отримуючи коштів від центральних органів влади, громадські комітети намагалися вирішити проблему фінансування власними силами, досить вдало спираючись на підтримку місцевого населення, іноді покриваючи свої витрати за допомогою внесків громадських організацій та партій.

Проте гроші швидко закінчувалися, а діяльність громадських комітетів дедалі розширювалася. Утримання основних комісій потребувало чималого фінансування. В цих умовах громадські комітети вирішили ввести нові види обкладень землевласників. У Полтавській губернії вводилися податки на всі землі, не обкладені мирськими зборами. Обкладання відбувалося за наступною схемою – 1 % з карбованця на всі хлібні, м'ясні та інші операції, які проводилися продовольчими комітетами. Для контролю над цим процесом запроваджувалися особливі марки. За підрахунками

фінансової комісії щомісячний бюджет надходжень повинен був складати 127 500 крб. [13, арк. 8].

Щодо земель, які входили до складу кількох волостей, то вони обкладалися мирськими зборами за згодою волосного і повітового комітетів та власників земель. Організація обкладань була доручена повітовим комітетам. Відповідно кошти, зібрані цим шляхом, йшли у розпорядження і на потреби волосних та повітових громадських комітетів [15, арк. 3]. Схожі постанови були ухвалені і по інших повітах. Так на засіданні Роменського волосного комітету 23 квітня 1917 р. було прийняте рішення обкласти мирськими податями приватні землі на рівні з селянськими [14, арк. 2].

Волосні комітети не обмежувалися лише обкладанням податками земель поміщиків, священників та інших землевласників. Цю систему вони розповсюджували і на торговельні та промислові заклади [4, 85].

Відповідні рішення наштовхнулися на протидію з боку великих землевласників, старост та десятицьких, які відмовлялися платити податки та налаштовували населення проти існуючих органів самоуправління. Проти них громадські комітети застосовували різні міри покарання та штрафи. Така політика привела до непорозумінь з Тимчасовим урядом, який у травні 1917 р. ухвалив постанову, згідно з якою всі рішення комітетів визнавалися незаконними і підлягали негайній відміні. За рішенням уряду відмінялося примусове обкладання земель податками, можлива була лише добровільна складчина для покриття витрат, точно встановлених кошторисом і які дійсно потрібні у зв'язку з прийняттям комітетами заходів по встановленню порядку та боротьбі з самовільними захопленнями земель та інвентаря [23, арк. 113].

Після прийняття постанови більшість комітетів втрачає значний відсоток свого фінансування. Особливо постраждали повітові та волосні комітети, кошти до яких доходили дуже повільно або взагалі не потрапляли, що спричиняло конфлікти серед членів комітету та гальмувало їхню економічну і просвітницько-інформаційну діяльність.

Шукаючи виходу з цієї ситуації, губернські комітети проводили переговори з губернськими земствами та управами щодо надання позик. Вважаючи комітети місцевими органами Тимчасового уряду, які збудовані на демократичних принципах, більшість губернських та повітових земських управ пішли на зустріч комітетам та відкрили для них кредити, будучи впевнені, що Тимчасовий уряд через деякий час поверне витрачені кошти. Наприклад, у Полтавській губернії за 3 місяці існування комітетів губернська Земська управа видала губернському комітету 51 349 крб. 70 коп. [8, арк. 447]. Іноді переговори закінчувалися невдачею. Так ініціатива Харківського губернського комітету щодо упровадження спеціального збору (на зразок земського не була підтримана [22, арк. 111].

Шукали фінансової допомоги і повітові та волосні комітети. Зокрема, Сумський повітовий громадський комітет через відсутність власних джерел фінансування просив Сумську повітову земську Управу асигнувати на оренду приміщення 10 000 крб. [7, арк. 104]. Фінансові комісії виробляли самостійні проекти кошторисних витрат на повітові, міські та волосні комітети, встановлювали штат для кожного комітету. В середньому на утримання міських комітетів витрачалося від 1100 до 1500 крб. на місяць. Основні види витрат можна простежити по кошторису утримання міського комісаріату м. Ніжина Чернігівської губернії [26, арк. 50].

Фінансові комісії розробили кошториси і для повітових комітетів, але однастайності у фінансових звітах комітетів майже не було. Сума витрачених коштів коливалася від 900 до 6 000 крб. на місяць. Зокрема, на утримання Лубенського повітового комітету витрачалося 6000 крб. [18, арк. 69]. А за рішенням фінансової комісії Полтавського громадського комітету на кожний повіт виділялося лише по 900 крб. [12, арк. 7]

Ще складнішою була ситуація з волосними комітетами. Не дивлячись на те, що з часом Тимчасовий уряд визнав право на існування цих комітетів, коштів на їх утримання не виділялося. У відповідь на багаточисельні запитання, Міністерство внутрішніх справ повідомляло: «Кошти можуть бути відпущені лише на утримання губернських та повітових громадських комітетів, іншим комітетам кошти не відпускаються» [20, арк. 104].

В цих складних умовах всі губернські та повітові комітети змушені були рекомендувати волосним комітетам шукати кошти на місцях і самостійно вирішувати проблему. Виконавча комісія Прилуцького повітового комітету телефонограмою від 12 травня повідомляла, що волосні комітети в Прилуцькому повіті утримуються лише на кошти колишніх волосних правлінь. У Кобеляцькому повіті земство асигнувало на потреби волосних комітетів 150 крб. на місяць, поряд з цим в багатьох волостях та селах запроваджувалося самообкладання та добровільний збір коштів серед мешканців села. Лохвицька земська управа повідомляла, що з коштів повітового земства витратили на утримання канцелярії волосних комітетів по 50 крб. на місяць кожній, що на 3 місяці становило 2 250 крб., на канцелярські витрати – 500 крб., добових – 150 крб. [16, арк. 60–65].

Випадковий характер грошових надходжень та їх розмір визначали заробітну плату робітників комітетів. Як правило, грошове утримання членів комітетів було маленьким і отримувало його 2–3 особи. Частіше за все зарплату отримували члени Президії волосного комітету. При аналізі кошторисів спостерігаються майже однакові суми, необхідні для задоволення фінансових потреб та повноцінного існування волосних та сільських комітетів. Так, для 16 волостей Зеньківського повіту необхідно

було на місяць 7 680 крб., при цьому заробітна плата виплачувалася головам волосних комітетів, секретарям та деяким членам комітету [17, арк. 61]. За кошторисом витрат по утриманню волосних та сільських комітетів в Переяславському повіті видно, що для кожна волость потребувала 500 крб., 16 волостей – 9 000 крб., на утримання одного сільського комітету не вистачало 70 крб., на всі – 4 400 крб. на місяць [19, арк. 102]. На засіданні Роменського повітового комітету 9 травня 1917 р. постановили підтримати кошторис, за яким голова волосного комітету отримував 600 крб. на рік, два його товариша – по 480 крб., 1 секретар – 900 крб., перший його помічник – 600 крб., другий помічник – 360 крб. На канцелярію та роботу додаткових секретарів виділялося 600 крб. Кошторис створював волосний комітет. Його затверджував волосний сход та селянські комітети [6, арк. 3–8].

Таким чином, волосні та селянські комітети були фінансово незалежні від державного апарату. Практично члени комітетів отримували символічну плату, а іноді і просто виконували свою роботу на громадських засадах.

Не отримуючи достатнього фінансування, більшість комітетів направляла свої телеграми до Тимчасового уряду з майже однаковим змістом, у яких містилися прохання надати кредити з державних коштів на витрати по проведенню різних заходів, направлених на укріплення нового ладу і охорону громадської безпеки, на організацію та утримання виконавчих органів губернського громадського комітету та виконавчого комітету Ради робітничих і селянських депутатів. Яскравим прикладом є клопотання Полтавського губернського комітету до Тимчасового уряду, в якому він характеризує виконану роботу та просить кошти на подальше існування. Зокрема, за березень–липень 1917 р. комітети встигли створити структуру, виділили зі свого складу комісії, які намітили і провели в життя заходи по укріпленню нового ладу і вели підготовку населення до Установчих зборів шляхом видання газет Ради робітничих та селянських депутатів та «Відомостей Губернського громадського комітету». Також були організовані кадри агітаторів та інструкторів по налагодженню мітингів та бесід з населенням, командувалися члени комітетів та Ради робітничих та селянських депутатів для припинення виникаючих непорозумінь на місцях та для пропаганди продовольчої допомоги армії [11, арк. 6]. Потребували коштів і пленарні засідання комітету з представниками від повіту, не вистачало коштів і на організацію та утримання міліції, яка коштувала дорожче за поліцію старого зразка. Проблема з фінансуванням приводила до гальмування роботи комітетів всіх рівнів та змушувала їх комітету працювати на добровільних засадах, поєднуючи цю діяльність з роботою в інших

організаціях, що значно знижувало якість роботи.

У відповідь на такі клопотання Міністр внутрішніх справ Леонтьєв 14 травня 1917 р. надіслав телеграму, згідно з якою кошти державної скарбниці могли відпускатися для утримання тих органів, які за дорученням Тимчасового уряду виконували функції органів урядової влади на місцях. Кошти відпускалися губернськими комісарами з дозволу Тимчасового уряду і проводилися ними по кошторису губернського або повітового комітету. Щодо агітаційно-партійної або громадської роботи комітетів, то цей вид діяльності не фінансувався [10, арк. 4].

Остаточна програма фінансування комітетів була затверджена урядовою постановою від 16 серпня 1917 р № 3973 «Про порядок витрат, які відпускаються Міністерством внутрішніх справ на потреби виконавчих органів, об'єднаних громадських організацій», в якій остаточно визнавалось існування та корисна робота комітетів у справі укріплення нового ладу. Знаходячись в скрутному економічному та політичному становищі, Тимчасовий уряд не міг задовольнити розроблений на 6 місяців (березень – серпень) кошторис, тому, розглянувши пропозицію про надання коштів на утримання комітетів на засіданні 5 серпня 1917 р., уряд ухвалив відпустити до відомства Міністерства внутрішніх справ 3 млн. крб. з метою розподілу між громадськими комітетами на кредитній основі для покриття витрат за травень – серпень 1917 р.

За рішенням фінансової комісії гроші надавалися комітетам за такими умовами: 1) кошти відпускаються на кредитній основі і повинні бути повернуті державній скарбниці з коштів губернських та повітових земств; 2) кошти не витрачаються на утримання Ради Робітничих та Солдатських Депутатів та їх виконавчих органів, на видання та розповсюдження органів друку, незалежно від їх направленості та характеру, на агітацію (партійну, передвиборну, до Установчих зборів), на утримання агітаторів, які не мають відношення до адміністративного управління. Особливістю даної постанови було те, що не виділялося жодної копійки на фінансування волосних комітетів, які вважалися реакційними та не потрібними центральній владі [21, арк. 109].

Отже, в серпні 1917 р. Тимчасовий уряд обмежив фінансування комітетів, вимагаючи при цьому звіти за відпущені кошти. Перед губернськими комітетами постала проблема з випуском газет та з фінансуванням інформаційних служб. Ситуація ускладнювалася і тим, що комітети поступово починають втрачати авторитет серед місцевого населення. Ейфорія перемоги над царизмом тривала лише до початку травня 1917 р., після чого життя увійшло у звичайне русло, а серед населення виникає невдоволення Тимчасовим урядом та Радами. Американський історик Д. Анін вважав, що демократичні вожді – буржуазні і соціалістичні – не здатні були

діяти ні шляхом реформ, ні шляхом репресій, ні шляхом ні того та іншого одночасно [2, 70].

В той же час в губерніях авторитет громадських комітетів став невпинно падати, тому справи губернського масштабу передаються до міських Дум, а комітетам дозволяється лише вирішувати питання, які стосувалися повітів до створення демократичних земств. За таких умов з кінця липня 1917 р. робота комітетів починає занепадати [27, 4].

У Чернігівській губернії 19 серпня 1917 р. відбулося засідання Ніжинського міського комітету, на якому ухвалили через формування та початок роботи нової Думи припинити діяльність міського громадського комітету як органу самоуправління та перейменувати його в Раду об'єднаних громадських та політичних організацій, основною метою якої було інформування населення про політичні події в країні [24, арк. 57].

Таким чином система фінансового забезпечення громадських виконавчих комітетів перебувала у стані постійної кризи. Насамперед це було пов'язано з політикою Тимчасового уряду, який не бажав витрачати кошти на новостворені органи самоуправління. Недосконалий механізм стягнення податків та зборів з поміщиків та торговців, які були підтримані центральною владою, також приводив до зменшення коштів на існування громадських комітетів. Найбільшим джерелом фінансування залишалися земства та управи, за рахунок яких громадські комітети існували тривалий час. З початком виборів до Дум земства та управи істотно зменшили фінансування громадських комітетів, що стало однією з причин їх занепаду, а згодом і повної ліквідації.

Посилання

1. Андреев А.М. Местные советы и органы буржуазной власти. – М.: Наука, 1983. – 347 с.
2. Анін Д. Революція та її історіографія // Октябрьський переворот. – М.: Современник, 1991. – С. 70.
3. Герасименко Г.А. Первый акт народовластия в России: общественные исполнительные комитеты (1917). – М.: Ника, 1992. – 350 с.
4. Герасименко Г.А. Низовые крестьянские организации в 1917 – I пол. 1918 г.; на мат-лах Нижнего Поволжья. – Саратов: Изд. Саратов. унив., 1974. – С. 85.
5. Державний архів Полтавської області (далі – ДАПО), ф. 772, оп. 1, спр. 7, арк. 13.
6. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф. 177, оп. 1, спр. 1, арк. 3–8.
7. Державний архів Харківської області (далі – ДАХО), ф. 19, оп. 1, спр. 341, арк. 104.
8. ДАХО, ф. 304, оп. 1, спр. 2969, арк. 447.
9. Местная жизнь // Сумской вестник. – № 56. – 10.03.1917. – С. 2.
10. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр.17, арк. 4.
11. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 17, арк. 6.
12. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 17, арк. 7.
13. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 17, арк. 8.
14. ЦДАВО, ф. 996 оп.1, спр. 91, арк. 2.
15. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 91, арк. 3.
16. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 91, арк. 60–65.
17. ЦДАВО, ф.996 оп. 1,спр. 91 арк. 61.
18. ЦДАВО, ф. 996, оп.1, спр. 91, арк. 69.

19. ЦДАВО, ф. 996, оп. 1, спр. 91, арк. 102.
20. ЦДАВО, ф. 996, оп. 1, спр. 91, арк. 104.
21. ЦДАВО, ф. 996, оп. 1, спр. 91, арк. 109.
22. ЦДАВО, ф. 996, оп. 1, спр. 91, арк. 111.
23. ЦДАВО, ф. 996, оп. 1, спр. 91, арк. 113.
24. ЦДАВО, ф. 1486, оп. 1, спр. 1, арк. 57.
25. ЦДАВО, ф. 1486, оп. 1, спр. 7, арк. 1–7.
26. ЦДАВО, ф. 1486, оп. 1, спр. 7, арк. 50.
27. Харьковский губенский общественный комитет // Южный край. – № 14186. – 18.08.1917. – С. 4.

Букина И.В. Финансовое обеспечение общественных исполнительных комитетов на Левобережной Украине (март – август 1917 г.)

В статье рассматривается проблема финансирования общественных исполнительных комитетов на примере Черниговской, Харьковской и Полтавской губерний. Выделены основные источники финансирования. Определены сметы губернских и уездных комитетов. Отдельная роль отводится взаимоотношениям общественных комитетов и Временного правительства.

Ключевые слова: общественные комитеты, источники финансирования, смета.

Bukina I.V. Financial support of public executive committees in Left Bank Ukraine (March – August 1917)

In article the problem of financing of public executive committees on the example of the Chernihiv, Kharkiv and Poltava provinces is considered. The main sources of financing are allocated. Estimates of provincial and district committees are defined. The separate part is assigned to relationship of public committees and Provisional government.

Key words: community committees, sources of financing, estimate.

02.03.2015 р.

УДК 94(477):2–317 В. Бурятинський «1917/1918»

О.М. Мірошниченко

ГЛУХІВ В УКРАЇНСЬКІЙ РЕВОЛЮЦІЇ (ПОДІЇ 1917–1918 РОКІВ ЗА СПОГАДАМИ В. БУРЯТИНСЬКОГО)

У статті вперше публікується щоденник офіцера російської імперської армії В. Бурятинського, який був активним учасником антибільшовицького повстанського руху на Глухівщині в 1917–1918 рр.

Ключові слова: Глухів, Циганок, Студенок, більшовик, німці, Батуринський полк, Глухівський полк.

Вивчення історії України, як і інших країн, ґрунтується на історичних джерелах, неупереджене дослідження яких при розкритті тієї чи іншої історичної проблеми дозволяє дотримуватися основних принципів пошуку: об'єктивності, правдивості, історизму, науковості.